

GUDLAUG NEDRELID

Sira Simon a Agdum – to brev med same hand, eller berre same mann?

1 Innleiing

To 1300-talsbrev frå Aust-Agder, DN II 545, Øyestad (27.03.1396), og DN XIII 55, [Froland] (sept. 1399 – sept. 1400) nemner ein Simon prest. Begge originalane ligg no i Riksarkivet.¹ Ut frå den vanlege oppfatninga om prestane som skrivarar (jf. Grøtvedt 1954b, Pettersen 1975, Vågslid 1989) skulle ein i utgangspunktet kunne rekna med at Simon prest har skrive begge to, men noko eventuelt samband mellom dei to breva ser ikkje ut til å ha vore drøfta tidlegare, Vågslid set opp dei to som ulike hender, men han har oversett at Sira Simon er involvert i DN XIII 55 (“ikkje nemnd elles”, 1989, s. 626). Dessutan har Vågslid vorte kritisert for å operera med for mange hender i katalogen sin (Blom 1990, s. 450 f., Bakken 1997a, s. 4). Her blir derfor dei to breva samanlikna på paleografisk og ortografisk/språkleg grunnlag, for å sjå om dei kan kan først til same hand. I samband med dette blir det ført fram generelle åtgåingar om identifikasjon av skrivarhender og premisser for skrivarattribusjon.

Simon Sigvatsson var prest i Øyestad på Aust-Agder på slutten av

¹ DN II 545 var tidlegare i danske Geheimearkiv, DN XIII 55 kom til Riksarkivet frå Froland i 1874.

Takk til anonyme konsulentar for konstruktiv kritikk.

Nedrelid, G., professor in Scandinavian languages, Universitetet i Agder, Norway. “Sira Simon a Agdum: Two letters by the same hand, or merely about the same man?”. *ANF* 128 (2013), pp. 125–150.

Abstract: A priest named Simon is mentioned in two late fourteenth-century letters from Aust-Agder, DN II 545, Øyestad (27.03.1399) and DN XIII 55 [Froland] (Sept. 1399–Sept. 1400). A possible connection between the two letters does not seem to have been discussed before now. The present article considers whether both letters refer to the same man and are by the same hand. Accordingly, general principles for the identification of hands are discussed, as well as parameters for the ascription of documents to a single hand. On the basis of both palaeographic and linguistic evidence, the author concludes that whereas both letters probably refer to the same man, they are not by the same hand.

Keywords: fourteenth-century letters, Norwegian, identification of hands, parameters for the ascription of documents.

1300-talet. Han står som utstedar av eit brev frå Øyestad frå 1396 (DN II 545), saman med Arne Ulfsson og Eindride Gunnarsson.² Vågslid har sett han opp som skrivar, rimeleg nok, både fordi han er prest,³ og fordi han er nemnd fyrst av utstedarane. “Det er visseleg Simon Sigvatson (sic) som hev skrivi brevet. Han er ikkje nemnd elles” (Vågslid 1989, s. 626). Dette er rett nok einaste gongen Simon Sigvatsson er nemnd med førenamn og farsnamn,⁴ men det ser likevel ut til at Vågslid kan ta feil i at han ikkje er nemnd, for ein sira Simon (utan farsnamn) er faktisk nemnd, som medinnsegjar på DN XIII 55 ([Froland] 1399–1400). Det kan godt ha vore den same presten, korkje tidsavstand eller geografi er til hinder for det. Som før sagt skulle ein ogso ha rekna han som sannsynleg opphavsmann til begge breva, fordi han er prest.⁵ Vågslid set opp DN XIII 55 som “serskild” hand (1989, s. 654), so me får tru han har vurdert handskrifta til å vera for ulik. Men han har altso oversett at Sira Simon er involvert i dette brevet, og drøftar ikkje han som mogeleg skrivar, so me kan ikkje vera sikre på at det er slik (jf. note 11 nedanfor).

Sidsel Winther Egdalen, som har djupgranska diploma frå Aust-Agder, har heller ikkje drøfta nokon mogeleg samanheng mellom dei to breva. Om DN II 545 (27.03.1396, Øyestad) seier ho fylgjande:

Dateringa står i narratio, og det er vist til den i eskatokollen. Heimfestinga står berre i narratio. Utferdarane er Simon Sigvatson, prest i Øyestad og 2 utitulerte menn⁶ som gjer kjent at brørne Ulf og Gudmund Gunnarsson⁷ har skifta arv etter Olaf Gregoriusson. (Egdalen 1994, s. 29)

Og om DN XIII 55 (sept. 1399 – sept. 1400, [Froland]) får me høyra dette:

Dateringa står i narratio med året, men utan dagen, og det er vist til denne dateringa i eskatokollen. Heimfestinga vantar. Utferda-

² Namna blir attgjevne i nynorske former, bortsett frå i direkte sitat.

³ “Brev der en sokneprest er utsteder eller medutsteder, vil vi i regelen trygt kunne regne som egenhendige” (Pettersen 1975: 64).

⁴ Søk i nettversjonen av diplomatariet gjev mange tilslag på ulike skriftvariantar av Simon og Sigvatsson, men heile namnekomplekset finst berre i dette brevet.

⁵ “Ofte har nok prester skrevet brevene, selv om de ikke nevnes blant utstederne” (Grøtvedt 1954b. s. 57).

⁶ Arne Ulfsson og Eindride Gunnarsson (min note).

⁷ Her ser det ut til at Egdalen har vidareført ein feil frå samandraget i diplomatariet. Der står: “Tre Mænd kundgjöre, at Brödrene Ulf og Gudbrand Gunnarssöner hadde skiftet Arven efter deres Fætter Olaf Gregoriussön.” Men ingen Gudbrand Gunnarsson (DNs versjon) og heller ingen Gudmund Gunnarsson (Egdalens versjon) opptre i brevtæksten. Derimot har brørne Ulf og Bjørn Gunnarsøner selt all sin arv etter Olaf Gregoriusson til Gudbrand Ellingsson.

ren er Ketil Aslaksson som gjer kjent at han sel jorda si i Espeland som er 10 månadsmatleige til Gunnar Torgilsson (jfr. Vågslid 1989:654). I brev 17⁸ kjøper Gunnar Torgilsson den andre halvparten av garden Espeland. (Egdalen 1994, s. 32)

Ho nemner ikkje at sira Simon er medinnseglar (*sætti siri simvn sit insigli mædr minv insigli firi þetta bref er giort var a degi ok are sem fyr segir*).

Seip (1961, s. 26) har med begge breva i sitt materiale (som døme på brev med forma *sia*), utan å nemna at det kan vera samband mellom dei.

2 Om å identifisera skrivarhender

I sin store artikkel om “Gunnleik Ormsson – en skriver og hans norm” fører Kristin Bakken (1997a) ein svært grundig diskusjon om metode og kriterium for å identifisera skrivarhender i mellomalderdiplom. Eit opplagt kriterium er tilstrekkeleg nærleik i tid og stad,⁹ og om ein ogso har same person, er det naturleg å gå ut frå at det er same hand. Men det viser seg at det stemmer ikkje alltid: Til dømes står Håvard Jonsson, prest i Lyngdal, som utstedar av både DN XVIII 32 frå 1388 og DN VII 323 frå 1390, “men det er etter målet heilt tydeleg skrive med annar hand” (Vågslid 1989, s. 570). Det brevet er derfor sett opp som “serskild hand” hos Vågslid (1989, s. 587), og sameleis hos Gro Schimmelpfennig (1985, s. 9). At same person står som utstedar er ikkje nok, “både paleografisk likhet og ortografisk likhet er nødvendige forutsetninger for å regne med skriveridentitet i originalhåndskrifter” (Bakken 1997a, s. 7).¹⁰

For å kunna føra saman brev under same hand, krevst det altså både

- tilstrekkeleg nærleik i tid og stad (eventuelt same person),
- tilstrekkeleg likskap i paleografien og
- tilstrekkeleg likskap i ortografien.

Men kva som er tilstrekkeleg likskap, er i noko mon eit skjønsspørsmål, og i mange arbeid står det rett og slett berre “same hand” (soleis gjen-

⁸ DN IV 807, frå Holt, 1418 (min note).

⁹ Om same person er nemnd, kan det vera identitet sjølv om stadene ligg langt frå ein annan, fordi det fanst mobile skrivarar, jf. m.a. Pettersen 1990, s. 4.

¹⁰ I avskrifter må ortografiske trekk tilleggjast mindre vekt enn paleografiske, jf. Kyrkjebø: “Dei sterkaste kriteria for skrivaridentifiseringa vil eg hevde er dei paleografiske. Forma på skrifteikna, og særleg på detaljar av skrifteikn, er noko som ligg meir fast i handa enn ortografien gjer” (2003, s. 22 f.).

nømgåande i Vågslid 1989, Blom 1992, s. 451). Og sjølv sagt finst det skriftstykkje som er so hoggande like at argumentasjon rett og slett er overflødig, slik som t.d. DN XV 21 og DN XV 22, som Schimmelpfennig fører saman under ei hand. “Skriften virker helt identisk”, seier ho (Schimmelpfennig 1985, s. 24), og eit augnekast på handskriftfotoa kan overtyda alle om at ho har rett.¹¹ Andre gonger er det meir problematisk, og ulike granskarar har vore av ulik meining og sett ulikt strenge krav, noko som kan føra til svært ulike konklusjonar.¹² Kristin Bakken framstiller eksemplarisk tydeleg kva krav ho stiller, og korleis ho kjem fram til sine konklusjonar. Ho minner om at “lik” og “ulik” er relative omgrep, og at “helhetsinntrykket av et håndskrift skulle dermed kunne variere avhengig av variasjoner i skriveredskap, størrelsen på pergamentet, tida skriveren har hatt til rådighet, og skriverens alder” (Bakken 1997a, s. 8).

Her kan det leggjast til at ikkje berre alder, men også fysisk og psykisk dagsform kan spela inn, for sjølv med berre kort tidsavstand kan skrivaren vera trøytt og lei, sjuk eller full. Slike omstende kan verka inn på handskrifta. Folk kan også endra handskrifta si, eit kjent døme på det er Henrik Ibsen, som la seg til heilt ny handskrift i 1866, “istedenfor en alminnelig og nokså slurvet skråskrift skapte han en egenartet, fast og steil, nesten bakover-hellende skjønnskrift” (Bull 1960, s. 362). Det spørst ei streng paleografisk gransking ville godteke det som same hand før og etter “forvandlinga”? Ogso mindre kjende skribentar kan produsera tekst med svært variabel skrift, jamvel i løpet av same dagen. Når folk sit og skriv opp til åtte timar i strekk (td. til skriftleg eksamen), blir det i mange tilfelle stor skilnad på skriftbiletet frå fyrste til siste sida i dei innleverte manuskripta, sjølv om kvart manus bevisleg er produsert av berre ei hand. Den individuelle variasjonen er stor. Det må me også rekna med han har vore i norrøn og mellomnorsk tid.¹³

Nærleiken i tid og stad, og det faktum at den same personen er nemnd,¹⁴ gjer det rimeleg å samanlikna dei to breva med tanke på å eventuelt kunna

¹¹ Vågslid 1989 har utstedaren, Jon Torkjellsson, prest i Audnedal, som skripar i DN XV 22 (1989, s. 418), medan han har ført opp DN XV 21 som “Serskild hand” (1989, s. 376). Dermed er dette eit nytt døme på at Vågslid fører opp for mange skriparhender (andre døme hos Blom 1990, s. 450 f. og Bakken 1997a, s. 4).

¹² Som eksempel på det nemner Bakken at to forskarar (van Wenen og Westlund) har kome fram til høvesvis éi og tolv skriparhender i det same handskriftet (Bakken 1997a, s. 5).

¹³ Korleis me sjølv skriv, kan eventuelt påverka tolkinga. Individuelle personlege erfaringar er ein komponent i forforståelsen (Gilje og Grimen 1993, s. 148). Den som skriv uregelmessig, vil kanskje akseptera større variasjon frå same hand enn ein som alltid skriv regelmessig?

¹⁴ I DN II 545 står det *si... sigvætsson prester a eyestadum*, siste delen av namnet er utydeleg og utfyllt som Si[mon] av utgjevaren. I DN XIII 55 står det tydeleg *siri simon*.

føra dei til same hand. Kristin Bakken seier at ein kan samanlikna helheitsinntrykk “ved å legge de aktuelle skriftstykkene ved siden av hverandre for å se om de ligner” (1997a, s. 8). Ved fyrste augnekast er ikkje likskapen slående mellom dei to breva. Skrifta i DN II 545 verkar meir føreseggjord, med noko fleire sløyfer og svingar (meir om det nedanfor), enn i DN XIII 55. Dessutan er skrifta monaleg mindre i DN XIII 55. “Skrifta er lita, men jamn og regelmessig. Det er god avstand mellom linjene” (Egdalen 1994, s. 32). Men begge brev er førde i pennen med øvd hand, ganske brei penn og jamnt trykk. Egdalen karakteriserer skrifta i DN II 545 som “klår og ordentleg” (1994, s. 29), og i DN XIII 55 altso som “jamn og regelmessig” (1994, s. 32). Begge brev har ganske bein skrift, god linjeavstand som er den same (ca. 0,6 cm) gjennom heile brevet,¹⁵ og tydeleg orddeling, med bokstavstore mellomrom mellom kvart ord.¹⁶ Begge breva verkar ryddige og ordentlege (jf. Egdalens karakteristikk ovanfor), men fyrsteinntrykket er altso at skrifta i DN II 545 er meir “føreseggjord”, med fleire dekorative krusedullar, medan DN XIII 55 er skrive rett ned, raskt og flytande, utan noko unødige pynt. Ja, so raskt ser det ut til å ha gått at skrifta er utydelegare i dei siste linjene, og skrivaren har ogso utegløymt noko som er skrive til mellom tredje og fjerde siste linje (sjå note 16). Eit anna teikn på at det har gått fort for seg i slutten på dette brevet, er at han daterer med *a degi ok are sem fyr segir*. Men han har faktisk ikkje nemnt nokon ting om dagen før i brevet, berre om året (*a ælvipt are rikis mins vryrdvlegx hæra æiriks mædr gudis naad norex kvnvrger*).

3 Samanlikning av paleografiske trekk

Ved ei noggrannare samanlikning viser dei to breva likevel mange likskapstrekk, ikkje minst når det gjeld frekvente småord som *edr*, *fyr*, *ok*, og *sem*, som ofte ser heilt identiske ut. Når ein aukar skriftstorleiken i DN XIII 55 ved hjelp av fotokopiering, får ein ogso inntrykk av større likskap enn når ein ser på originalstorleiken, der skrifta i DN XIII 55 er monaleg mindre enn i DN II 545. Nedanfor fylgjer ei samanlikning trekk for trekk.

¹⁵ Bortsett frå at der er eit innskot (*ok ervin asbiarnar skuls*) mellom tredje og fjerde siste linje i DN XIII 55.

¹⁶ Bortsett frå i dei siste linjene i DN XIII 55, der det ser ut til å ha vorte for trongt. Skrifta blir endå mindre, og mellomromma skrumpar inn.

3.1 Små bokstavar

a: Begge brev har ein-etasjes <a>, og dei er skrivne på same måten. Mange stader, særleg i DN II 545, er det vanskeleg å skilja <a> frå <e>, meir om det nedanfor.

b: Begge brev har der hovudstaven er bøygd nedover til høgre og går innatt og møter bogen nede, slik at teiknet minner om ein (jf. Seip 1954, s. 116).

c: Finst berre i II 545 (1396), i *kunuct* og *incigli*. (XIII 55 har *kvnnight* og *insigli*). Bokstaven har litt kantete form (jf. Seip 1954, s. 117) i *incigli*, der han er best leseleg.

d: Det er gjennomført <d> for både /ð/ og /d/ i begge brev. I begge brev er <d> skriven slik at staven er bøygd nedover til høgre og lagar ei stor sløyfe (jf. Seip 1954, s. 117), slik at det minner om ei kringle (sjå Brøndum-Nielsen 1943, s. 21). I II 545 (1396) er sløyfa alltid lukka, og oftast svært stor. I XIII 55 er sløyfa jamnt over mindre (men heile skrifta er mindre i dette brevet), og ikkje alle sløyfer er lukka.

e: I begge brev, men særleg i DN II 545, går rundingen so langt nedatt mot grunnlinja at det er svært vanskeleg å skilja <e> frå den einetasjes a-en som er brukt i begge tekstene, ogso på originalen. (Meir om det nedanfor.)

f: I begge brev er det brukt ein variant av insulær <f>. Staven har underlengd, to lukka bogar på høgre sida, og staven som går under grunnlinja har sløyfe, som mest alltid er lukka.¹⁷ På somme av dei er det ogso ein liten, open halvboge på staven øvst til venstre. Teiknet liknar på ein stor B som er senka halvvegs under grunnlinja, med sløyfe nede og evt. krull opp på staven.

g: I begge brev er <g> open under grunnlinja. I DN II 545 har streken som går til venstre under grunnlinja ein ekstra kunstferdig krull nedover att. Denne "pynten" manglar i DN XIII 55. Men ogso i DN II 545 finst det eit par døme på <g> utan forsiring (i *kunuger*, *sagu*). Dei tilsvavar dei enkle, upynta g-ane i DN XIII 55.

h: I DN II 545 er <h> skriven med ei liten bøygd mot høgre nede på hovudstaven, slik at det mest alltid blir eit avstengt rom nede ved grunnlinja. Oppe på hovudstaven er det ei stor sløyfe på høgre sida som er førd

¹⁷ I DN XIII 55 er det ikkje sløyfa under grunnlinja lukka i alle posisjonar (*fulla ok frælsa*, *þiodolfss*, *hæfir* i linje 7 og *fyrta*), men alle desse stadene er skinnnet bulka, og det kan vera grunnen til den defekte sløyfa. Der skinnnet er glatt, er sløyfa heil.

innatt mot hovudstaven, slik at sløyfa mest alltid er lukka. Sløyfa treffer hovudstaven rett over der sidestaven på høgresa byrjar. Sidestaven går ned under grunnlinja med ein fin krull, som svingar fyrst mot venstre og deretter mot høgre.

I DN XIII 55 manglar h-en den vesle bøygen mot høgre nede på hovudstaven, slik at bokstaven mest alltid blir open i botnen (unntak: <h> i *borgar ek honum*, der rommet i h-en er lukka). Oppe på hovudstaven er ei stor sløyfe på høgre sida, som mest alltid er lukka. Somme gonger skjer ho hovudstaven, andre gonger ikkje. Somme gonger går ho innatt på hovudstaven lenger oppe enn der sidestaven byrjar (t.d. i *høyra*), andre gonger går ho heilt ned til startpunktet for denne (t.d. i det andre *hæfir*), på same måten som i DN II 545. Sidestaven går ned under grunnlinja med ein fin krull, som svingar fyrst mot venstre og deretter mot høgre.

i: I DN II 545 er <i> skriven med ei liten bøyg mot venstre oppe (som gjerne heng saman med føregåande bokstav) og ein liten bøyg mot høgre nede. Oftast er i-en markert med ein høgrevend strek (*eirix, þeire, einni, ellings, bíærner, síns, badir, eftir, sín, þuí, incigli, fírir, gíort, deigi*) eller ein strekliknande prikk over (*sigvats, suie, seldi, bedi, eftir, þeira, til, segir*), men det hender prikken manglar (t.d. i *kendis, ikaup*). I DN XIII 55 manglar i-en den vesle krullen mot høgre nede, om ikkje då bokstaven er hengd saman med etterfylgjande bokstav. Ofte er i-en markert med ein høgrevend strek (t.d. i *sína, míns, æríks*), eller ein strekliknande prikk over (t.d. i *kunnight*), men det hender han manglar (t.d. i *keatil, vil, leigu*).

j: Bokstaven <j> er brukt nokre gonger i DN II 545, nemleg i frasen *ja ok handr band*¹⁸ (to gonger tydeleg og ein gong utydeleg) og to gonger som preposisjon /i/ (ein gong tydeleg og ein gong utydeleg). Her har j-en litt overlengd og tydeleg underlengd. Både DN og Egdalens diplomatariske avskrift¹⁹ har to belegg på <j> i DN XIII 55, begge gonger som preposisjon (*j millium* og *jhvrfa nesi*). Men kontroll mot original har ikkje overttydd meg om at teiknet har underlengd i desse posisjonane, heller tvert imot.

k: I DN II 545 er <k> skriven slik at hovudstaven er bøygd nedover til høgre oppe og lagar ei stor, lukka sløyfe. Somme stader er sidestaven

¹⁸ Skrive som *handr band*, *handr bande* (hyperkorrekte former) og ein gong *handr bande*.

¹⁹ Egdalen har laga diplomatariske avskrifter av materialet sitt, der ho markerer oppløyste forkortingar. Bortsett frå liten førebokstav i personnamn samsvarar avskrifta med den trykte utgåva av DN.

bøygd innatt mot hovudstaven både oppe og nede, slik at han dannar to små, lukka rom. Teiknet ser då ut som ein liten B med ei ekstra sløyfe over bogane, altså tre avstengde rom på høgresida (t.d. i *kunuct*, *kununger*). Men t.d. i *kaup* er den nedre sidestaven ikkje førd innatt på hovudstaven nede, slik at bokstaven blir open i botnen. I DN XIII 55 er sløyfa jamnt over mindre, og går oftast innatt på hovudstaven høgre oppe enn sidestaven (t.d. i *ek*, *kvnnight*, *kvnvgr*, *kænnest*), slik at det blir eit mellomrom mellom sløyfa oppe på hovudstaven og den på sidestaven. Somme gonger skjer sløyfa hovudstaven, andre gonger ikkje (jf. <h> ovanfor). I DN XIII 55 er den nedre bogen på sidestaven ikkje førd innatt på hovudstaven, so bokstaven er alltid open i botnen.

l: I begge brev er <l> skriven med ei sløyfe til høgre oppe på hovudstaven som går innatt mot hovudstaven, vanlegvis utan å skjera han. I DN II 545 er rommet som sløyfa dannar oftast lukka (unntak: *vilju*, *laupars*, *ellingsson*, *fullu*). I DN XIII 55 er det vanlege at sløyfa ikkje går heilt innatt på hovudstaden, og dermed ikkje lukkar rommet. Men unntak finst (t.d. i *keatil aslakss*).

m og n: Begge bokstavane har krok til venstre som går nesten eller heilt nedatt på grunnlinja og ofte er hengd saman med føregåande bokstav inne i ord. Bokstaven <m> har dermed tre bogar eller to bogar og ein halvboge. Bokstaven <n> har to bogar, eller ein boge og ein halvboge. I begge brev kan <n> av og til forvekslast med ein <u>. I DN XIII 55 har m-ane i ordslutt i forkortingane *Ollm mom* (med forkortingsstrek over) ei forlenging på sluttstaven som går ned under grunnlinja og endar i ein liten krull (jf. Seip 1954, s. 17). Andre m-ar i brevet manglar denne forsinga.

o: Bokstaven er litt kantete og hallar mot høgre i begge brev. Ofte er han spissa på toppen, men det finst einstaka døme på at spissen er på høgresida (t.d. i det nestsiste *ok* i DN II 545 og i *porgiulssyni* i DN XIII 55)

p: I begge brev er hovudstaven bein under grunnlinja, men han har ein liten krok oppe til venstre som kan hengja saman med føregåande bokstav (t.d. i *up* i DN II 545). Bogen som sidestaven dannar, ser ut til å vera open oppe, slik rommet ikkje blir lukka. Sidestaven skjer so vidt hovudstaven nede.

r: Det er brukt kløyvd <r> i begge brev. Fasongen er den same, men i DN XIII 55 går han i dei fleste tilfella litt ned under grunnlinja.

s: Det blir nytta lang <s> i begge brev. Fasongen er den same, hovudstaven er rett nede og har alltid underlengd. I DN II 545 har han av og til ogso overlengd, og ofte har han ein liten hake oppe som peikar mot ven-

stre (t.d. i *segir*). I begge brev er det nokre spreidde døme på at kroken oppe til høgre er bøygd innover mot hovudstaven so det nesten blir eit lukka rom (t.d. i *nesta* og *gudas* i DN II 545, i *espiland* i DN XIII 55).

t: I begge brev er <t> skriven med ein krok nede til høgre. I DN XIII 55 er det brukt låg <t>, hovudstaven går ikkje høgare enn tverrstreken. Same typen er brukt i DN II 545, men i dette brevet er det også døme på ein høg <t> med hovudstav som kryssar tverrstreken, t.d. i *eyesta(d)um*.

þ: Det er tradisjonell bruk av <þ> i begge brev (jf. Egdalen 1994, s. 29, 32). I DN II 545 har hovudstaven overlengd med sløyfe oppe til høgre, som oftast går innatt på hovudstaven og dannar eit lukka rom. Bogen på høgre sida er oftast lukka. Dertil går det oftast ein hårstrekk gjennom bokstaven, slik at han somme stader kan minna om ein B med loddrett gjennomstreking, eller jamvel om ein dobbel-B med bogar på begge sider av hovudstaven. Utforminga vekslar mykje i same brevet, alle dei 10 forekomstane i brevet er meir og mindre ulike, og ingen av dei andre bokstavane er so ulikt skrivne.

I DN XIII 55 har hovudstaven overlengd med sløyfe oppe til venstre, som går innatt på hovudstaven og dannar eit lukka rom, og han har også underlengd med bøygd til venstre. Tverrstreken kryssar hovudstaven og er bøygd oppover på venstre sida, på høgre sida dannar han ein boge som ofte ikkje er lukka, slik at bokstaven blir open i botnen. Men han kan også vera lukka, soleis i *þiodolfs* (siste gongen).

u: I begge brev er <u> skriven på same måten, med ein heller bein inngangsstrek frå venstre, og to bra tydelege vinklar i botnen. <u> og <v> blir brukte om eit anna i begge brev, <v> for /u/ er særleg vanleg i DN XIII 55, sjå nedanfor.

v: I begge brev er <v> skriven på same måten, med ein litt bøygd inngangsstrek frå venstre, og ein halvrund sving nede i botnen. I DN II 545 blir <v> (og <f>) av og til erstatta av <u> (sjå nedanfor).

x: Denne bokstaven har ulik utforming i dei to breva, og dei tre døma i DN II 545 er heller ikkje heilt like. I den fyrste forekomsten (*vyrdulax*) startar bokstaven med ein nedoverbøygd inngangsstrek høgt oppe til venstre som går ned i ei lukka sløyfe litt under grunnlinja. Deretter kryssar streken hovudstaven, og går oppatt til høgre i ei lukka sløyfe over grunnlinja, medan det ikkje er lukka sløyfe i dei to andre forekomstane. I *vyrdulax* har bokstaven lite underlengd, og ser ut som ein etter måten høg bokstav, samanlikna med dei andre forekomstane. I ordet *eirix* heng inngangsstreken saman med føregående bokstav, og det same gjer han i *norex*, det er nok grunnen til bokstaven blir lågare her.

I DN XIII 55 er dei to forekomstane (*vyrdvlegx* og *norex*) av same type. I *vyrdvlegx* er rett nok bokstaven noko utblingra, men det er klårt same type som i *norex*. Der kan bokstaven minna om ein litt skråstilt, omvend R, der berre bogen er over grunnlinja. Staven til høgre under grunnlinja er litt kortare enn den til venstre. Det er ikkje lukka sløyfe under grunnlinja i nokon av dei to forekomstane, derimot er det eit lukka rom over grunnlinja, utan overlengd.

y: Ogso denne bokstaven er ulikt utforma i dei to breva. I DN II 545 byrjar bokstaven med ein nedoverbøygd krok oppe til venstre, som av og til heng saman med føregåande bokstav, av og til ikkje. Han går ned under grunnlinja, og i nokre høve bøyer han lett mot venstre. Den høgre staven er i nokre høve bøygd mot venstre oppe, slik at han nesten dannar eit lukka rom. Men i mange tilfelle dannar opet mellom dei ein open, spiss vinkel, som ofte er forsynt med ein ståande strek eller prikk.

I DN XIII 55 ser bokstaven ut til å byrja med ein nedoverbøygd krok oppe til venstre, som av og til heng saman med føregåande bokstav. Deretter er han førd i ein v-liknande spiss, nedatt til grunnlinja og under denne, der han ofte bøyer oppatt mot høgre i ein krok. I vinkelen over grunnlinja er det ofte plassert ein prikk (*fyr*) eller strek (*fyrta*).

æ: I den prenta versjonen av DN II 545, og sameleis i Egdalens diplomatariske avskrift, er det ein forekomst av <æ>, nemleg i *sigvæts*. I mi lesing av originalen (med aukeglas), kan eg vanskeleg få dette til å vera noko anna enn ein <a>. Derimot nær sagt myldrar det av æ-ar i DN XIII 55, sjølv om der kanskje er vel mange i trykkversjonen.²⁰ Ligaturen er skriven som ein ein-etasjes <a> av den typen som er vanleg i brevet, med ei lykkje opp til høgre, slik at bokstaven liknar på eit liggjande 8-tal som ikkje går heilt saman på midten (jf. Halveg 1988, s. 59).

ø: I DN II 545 er det berre ein forekomst, i *brøder*. Bokstaven er skriven som ein <o> med skråstilt tverrstrek, som som skjer ringen både oppe og nede. Tverrstreken skrånar litt mot venstre. I XIII 55 er det ein tydeleg forekomst i <ø> (i *høyra*)²¹ og ein utydeleg (i *øfsta*). Bokstaven i *høyra* er skriven som ein <o> med skråstilt tverrstrek, som skjer ringen både oppe og nede, og er forsynt med lukka sløyfe mot venstre oppe og bøygd mot høgre nede. Tverrstreken skrånar tydeleg mot høgre. I *øfsta* er teiknet ein <o> som er forsynt med ei lykkje oppover mot høgre oppå ringen, og ein skråstilt strek nedover til venstre under ringen. Der går ingen tverrstrek

²⁰ Lesing av originalen har overttydd meg om at rotvokalen i *sætti* (*siri simvñ sit insigli*) må lesast som <e>.

²¹ I DN II 545 er ordet utydeleg, og det er utfyllt som *h[ey]ra* i DN.

gjennom ringen, men det er ein bulk i skinnet her, og det kan vera årsak til det manglande sambandet mellom lykkja oppå og streken under. Om det hadde vore ein tverrstrek, hadde han skrâna klart mot høgje, på same måten som i *høyra*.

3.2 Store bokstavar

I DN XIII 55 er det stor førebokstav i inngangen av brevet, o-en i *Ollum* er svært brei og nesten like høg som dei etterfylgjande l-ane. Dessutan er han pynta med to gjennomgåande vertikale strekar, slik at det blir danna tre rom inni bokstaven, og ein prikk i kvart av dei to romma på kantane. Egaldalen set inn stor <o> i den diplomatariske avskrifta av DN II 545, men initialen her er ikkje større enn vanleg. Derimot er han forsynt med ein liggjande tverrstrek.

3.3 Interpunksjon og orddeling

Skiljeteikn finst ikkje i noko av breva. Orddeling ved linjeslutt er ikkje markert, men der det finst, går delinga i stavingsgrensa i samansetjingar, *gud brande* og *up borit* i DN II 545, og i *millivm* i DN XIII 55 (elles i brevet skrivne i eitt, *imilivm*).

3.4 Særskriving

Kristin Bakken legg vekt på korleis skrivaren handsamar samanliknbare grupper av substantiv, og ho djupgranskar patronym, uttrykk frå jordegodsrekninga og dagnemningar (1997a, s. 20 f.). I desse to breva er patronyma alle stader forkorta, ein jordegodsterm finst berre i DN XIII 55 (*mamato leigu*) og ei dagnemning berre i DN II 545 (*sunnudagen*). Ein type som finst i begge brev, og som derfor er samanliknbar, er samansette gardsnamn. I brevet II 545 finn me *eyestadum* (to gonger), i DN XIII 55 *espiland* (to gonger), *frodoland* (*i frodolands sokn*) og (*i*) *hvrfa nesi*. I brevet DN II 545 er det eine namnet som er belagt, skrivne i eitt,²² i DN XIII 55 er to av dei tre namna skrivne i eitt, medan eitt er særskrive.

Dessutan finst det to-tre ord som er belagde i begge breva, nemleg *handarband* (*handr band*, *handr bande* og *hander bande* i DN II 545, *handabande* i DN XIII 55), *umbod* (*i fullu umbode* i DN II 545, *i fullu og loglagt umbode* i DN XIII 55) og *upborit* (*vp borit* i DN II 545,

²² Derimot er personnamnet *gud brande* særskrive ein gong, men då står det i linjeskiftet.

delinga står i linjeskift, *vþbort* i DN XIII 55). Her kan det nesten sjå ut som det tenderer mot fleire særskrivingar i DN II 545. Men skrivaren er ikkje konsekvent, til dømes skriv han både *fyr nemder* og *fyr nemden* med særskriving, men *fyrnemdum* i eitt ord. Det er, etter mi meining, eitt døme på samanskriving (av preposisjon og styring) i DN II 545, nemleg *ikaup*. I DN XIII 55 er skrifta so lita, og so samantrengd på slutten, at det kan vera tvil om orddelinga. Om ein legg vrangviljen til, kan ein soleis lesa både *ifulluok* og *umbodeketils*, og dessutan *ihvrfá nesi*. Men i det store og heile må det likevel seiast at orddelinga i begge breva er rimeleg stø, og fullt på høgd med det me kan sjå i dagens tekstprøver.

3.5 Forkortingar

I begge brev finn me forkortingar i dei vanlege frasane *ollum monnum* og *kvedju guds*.²³ I begge brev er alle patronym forkorta (sjå nedanfor). I begge brev finn me ogso forkortingar for preposisjonen *med*, i DN XIII 55 heile fire gonger (mot ein gong fullt utskreven, som *mædr*), i DN II 545 berre ein gong (mot to gonger fullt utskreven, som *medr*). I DN II 545 er dessutan verbalendingane forkorta i fyrste person plural (*vilium*, *varum*, *sagvum*, *heyrdum*, *settum*)²⁴ med nasalstrek over u-en, og sameleis dativendingane (*eyestadum*, *eyestaum*, *agdum*, *fyrnemdum*). I DN XIII 55 er pronomenet *þeim* forkorta ved kontraksjon (*þm*).

I DN II 545 er *ollum monnum* forkorta *ollm* med forkortingsstrek over m-en, og *mom* med forkortingsstrek, forma som ei liggjande sløyfe, over heile ordet. Frasen *qvedju guds* er forkorta som *q g* med forkortingsteikn,²⁵ q-en har bein hovudstav og ein påsett hake på høgresida under grunnlinja (jf. Seip 1954, s. 17), med ei påhengd, lukka sløyfe i x-høgd,²⁶ medan g-en er av den sorten som er mest vanleg i brevet, med ein lang, svinga krok mot venstre nede under grunnlinja. Etter g-en og samanhengd med han fylgjer eit s-liknande teikn (jf. Seip 1954, s. 125 f.), forma som ei stor, rund sløyfe på høgresida i b-høgd²⁷ og ein rett stav ned under grunnlinja.

²³ Her og nedanfor er frasane utfylte etter tekstens indre "norm", med <o> og <d> for <q> og <ð> i normalisert norrønt.

²⁴ I DN XIII 55 finst ikkje fyrste person plural.

²⁵ Jf. Svensson 1974, s. 44: "Suspension markeras med en båge, en släng eller ett streck av skiftande utseende över ordet eller en del av ordet".

²⁶ "Högda mellom grunnlinja og linje 2 vert kalla x-högda. Bokstaven <x> fyller heile dette rommet" (Svelling 1999, s. 47).

²⁷ "Högda mellom linje 1 og 2 er b-högda. Overlengda på bokstaven fyller dette rommet" (Svelling 1999, s. 47).

Alle patronym, *sigvatsson*, *gunnesson*, *vlfsson*, *ellingsson*, *gunnersson* (to gonger), *gregoriussón*, er forkorta. Kristin Bakken seier at “vanligvis forkortes både <u>/<o> og <n> slik at det bare skrives <s> og forkortelsestegn” (1997a, s. 2). Seip opplyser at “For ordet *sonr* i ulike kasus blir brukt et tegn utviklet av *f*” (1954, s. 82).²⁸ Her ser det ut til å vera ein ligatur av (høg) <s> og forkortingsteiknet. Det er forma med to loddrette strekar med krok oppe til høgre, ein ekstra boge på den høgre staven og sløyfe ned under grunnlinja, slik at det blir danna fem, eller jamvel seks lukka rom (i *gregoriussón*). Teiknet kan minna om stor B med dobbel hovudstav og underlengd (med sløyfe under grunnlinja). Det står til vanleg ingen <s> mellom farsnamnet og forkortinga, men patronymet i *uluer gunnerss* kan likevel lesast som <s> + forkortingsteikn, og i det tilfellet manglar forkortingsteiknet både den doble hovudstaven og den ekstra krullen oppe til høgre.

Dativendingar (*eyestadum*, *eyestaum*, *agdum*, *fyrnemdum*) og verbaendingar i fyrste person plural (*vilium*, *varum*, *sagvum*, *heyrdum*, *settum*) er forkorta på same måten, som <u> med nasalstrek over. Preposisjonen *medr* er forkorta ein gong, som <m> etterfylgd av det semikolon- eller tretalsliknande forkortingsteiknet for *-edd* (Benediktsson 1965, s. 92).²⁹ Forkortinga er heilt lik med dei fire forekomstane i DN XIII 55 (sjå nedanfor).

I DN XIII 55 er *Ollum monnum* fort korta som *Ollm* med forkortingsstrek over m-en, og likeeins *ollm* lenger ned (*ollm þm lunnendom*³⁰), men her manglar forkortingsstreken, og *mom* med forkortingsstrek over o-en. Frasen *qvedju guds* er forkorta som *q g* med forkortingsteikn. Begge bokstavane er skrivne små, q-en har bein hovudstav under grunnlinja, utan sving eller sløyfe (jf. Seip 1954, s. 17), g-en er den vanlege som er brukt elles i brevet. Begge bokstavane har forkortingsteikn i b-høg (Svelling 1999, s. 47), ein apostrof- eller nitalsliknande krull (jf. Seip 1954, s. 60, 144, Svelling 1999, s. 77) som ser ut til å starta på venstresida, og går ned og møter bokstaven i det høgre øvre hjørnet. Pronomenet *þeim* (normalisert form) er to gonger forkorta som *þm*, utan forkortingsteikn over. Patronyma (*aslaksson*, *þorgivlssyni* og *þiodolfsson*) er

²⁸ “Et lignende tegn kan sammen med *g* bety *guds* eller *gudes*” (Seip 1954, s. 82, 123, 125 f.)

²⁹ Benediktsson omtalar det rett og slett som semikolon (1965, s. 92), medan Kroman kallar det “et semikolonaktigt Tægn” som etterkvart vart “skrevet omtrent som arabisk Tretal” (1944, s. 40). Bruken er omtalt i Kroman 1982 (I, sp. 6 f., XVIII, sp. 392), sameleis Vågslid 1930, s. 40, Brøndum-Nielsen 1943, s. 31f., Seip 1954, s. 125, Jansson 1974, s. 99, Svelling 1999, s. 57.

³⁰ Endinga er utydeleg, ogso i originalen.

forkorta slik at (vanleg høg) <s> står, medan *-son* er erstatta av forkortingssteiknet. Teiknet kan minna om ein B med ei ekstra sløyfe under grunnlinja, og det liknar på den <f>-en som er brukt i begge brev, det ser ein særleg godt i *þjodolfs[son]*, der dei står jamsides. Men samanlikna med <f> manglar forkortingsteiknet kroken til venstre oppe på hovudstaven. Preposisjonen *medr* er forkorta (fire gonger) som *m* og det treltalsliknande forkortingsteiknet for *-edd* (sjå ovanfor). Dessutan finn me to gonger den vanlege forkortinga *mamato*, for (normalisert) *mánaðarmatarból*, jordveg som ein betaler ein *mánaðarmat* i landskyld av.

3.6 Oppsummering av paleografien

Det er både likskapar og ulikskapar mellom dei to breva, og ved ei gran-sking bokstav for bokstav er likskapen faktisk større enn det fyrsteinntrykket fortel oss. Mange bokstavane er skrivne likt (<a>, , <e>, <f>, <n>, <o>, <p>, <u>, <v>), eller delvis likt (<g>, <m>, <s> og <t>), og mange frekvente småord er heilt like i dei to breva. Kristin Bakken set opp storleiken på pergamentet som ein faktor som påverkar skrifta (Bakken 1997a, s. 8). Skinnflata er monaleg større i DN II 545, og det kan vera ei årsak både til at skrifta er større, og at til at det er fleire forsiringar i dette brevet enn i DN XIII 55. Derfor er det vanskeleg å konkludera på grunnlag av paleografien åleine.

4 Ortografi

Kristin Bakken minner betimeleg om at “det er vanskelig å beskrive ortografi uten å trekke inn de fonologiske realitetene ortografien uttrykker”, og særleg vanskeleg er det “på bakgrunn av en situasjon der ortografien for en del var avhengig av fonologisk variasjon” (1997a, s. 22). Det blir ikkje mindre komplisert av det faktum at den viktigaste kjelda til vår kunnskap om fonologien nettopp er skrift, “de fonologiske realitetene formidles via ortografien” (Bakken 1997a, s. 27).³¹ Når me skil mellom ulike nivå med ulike klammetypar, inneheld grafemklammene skriftteikn, bokstavar som me faktisk kan sjå (sjølv om ikkje alle ser det same), medan det me set i fonemklammar er kunnskap som generasjonar av forskarar har bygt opp gjennom trottig studium av dei skrivne kjeldene.

³¹ “Ved en undersøkelse av eldre skrevne kjelder er det skriftformene vi kan finne noe sikkert om, ikke om talemålsformene” (Pettersen 1975, s. 22).

4.1 Diftongar

Diftongen /au/ er skriven to gonger med <au> (*laupars*, *kaup*) og ein gong med <ev> (*sievnde*) i DN II 545, ingen belegg i DN XIII 55. Diftongen /ei/ er skriven med <ei> (*þeim*, *eirix*, *þeire*, *einni*, *þeir*, *seineste*, *þeire*) i DN II 545. Dertil kjem eit belegg med “falsk” (uetymologisk) diftong (*deigi*). Monoftongert form finst i namnet *Endride* (jf. Seip 1931, s. 250). I DN XIII 55 er diftongen skriven fullt ut som <æi> (*æiriks*) og som <ei> (*leigu*). Elles er han forkorta (i *þm*), forkortingane er oppløyste med <æi>.³² Diftongen /ey/ er skriven med <ey> i DN II 545, i *heyra* (utydeleg), *eyestadum*, *eyestaum*, og *heyrdum*, og med <øy> i DN XIII 55 (*høyra*).

4.2 Sekundærdiftong

“I utgreidingi um rygjamaalel [sic!]³³ er det umtala, at frammed sjøsida av Agder vil gamall stutt vokal liksom i Ryfylke og SSHordland framfor *gi* (>nyn. *je*) halda seg stutt ogso i vaar tid (*hagi* > *haje*) eller renna saman med *j* til ein tviljod (*haie*, *haije*)” (Hægstad 1916, s. 83). Det siste ser me truleg eit døme på i DN II 545, der dativ singular av *dagr* er skrivi <deigi> (jf. Egdalen 1994, s. 174).³⁴

4.3 Ulike konsonantsamd

Egdalen seier om DN II 545 at “Konsonantsambanda har <ft>, <m>” (1994, s. 29), og om DN XIII 55 “Konsonantsambanda har <pt> *alivpt*, <fs>, <sl>” (1994, s. 32). Egdalen skriv om “konsonantsambanda” utan å presisera nærare kva samband ho meiner, men dei ho omtalar, viser tydeleg at ho byggjer på Indrebø: “Både austvaldet og vestvaldet gjorde umskipping med konsonantlagi *ft*, *fs*, *mn*, *sl*: *pt*, *ps*, *fn*, *tl* — men på kvar sin måte” (1951 s. 132). I DN II 545 er <ft> bevart med fire belegg i *eftir*, og i konsonantsambandet /fn/ er overgangen til /m/ belagt i *fyrnemd-* (tre gonger i ulike kasus). I DN XIII 55 er konsonantsambandet /ft/ belagt

³² Egdalen skriv på side 103 at <æi> ogso er belagt i pronomenet *þeim*, men i den diplomatariske avskrifta har ho markert *þæim* som oppløyste forkortingar, som det òg er.

³³ Hægstad 1915, s. 60 f.

³⁴ At /g/ har gått over til /j/ (som gjev grunnlag for diftongering), ser me ogso av omvendte skrivemåter med uetymologisk *g(b)* (jf. Seip (1931, s. 176, 304). I DN XIII: 55 finn me omvendte skrivemåte med uetymologisk <g> i *nygu* (jf. Hægstad 1916, s. 131 f., Egdalen 1994, s. 161).

med både <pt> (i *alivpt*) og <ft> (i *øfsta*). Konsonantsambandet /fn/ er ikkje belagt i dette brevet.

Konsonantsambandet /sl/ er derimot berre belagt i DN XIII 55, i mannsnamnet Aslak (to gonger), og sjølv om /sl/ kan gå til /tl/ ogso i personnamn (som Åslaug og Åslåk, sjå Vågslid 1988, s. 417 f.), so fylgjer *propria* på mange måtar andre reglar enn appellativ.³⁵ Fonologiske endringar verkar ogso i namn, men prosessen går ikkje på same måten og med same farten i onomastikonet som i leksikonet.³⁶ Derfor kan stadnamn t.d. fortelja oss at språkendingar som seinare er reverserte, har hatt større utbreiing tidlegare (jf. Frøyset 1957, s. 296, Bakken 2001b, s. 73, Haslum 2004, s. 155 ff.).

I Kristin Bakkens material er skrivemåten <kt> for morfofonemisk /gt/ eitt av mange indisia på skrivaridentitet (1997a, s. 22). Dette trekket er belagt i begge brev og skrive ulikt. I DN II 545 er skrivemåten *kunnuct*, medan DN XIII 55 har *kunnight* og *loglagt*. I same retning peikar skrivemåten av morfofonemisk <gs>, DN II 545 har *vyrdulax*, medan DN XIII 55 har *vyrdulegx*. Men i begge brev er det skrive *norex*.

Ei oppsummering av konsonantsambanda blir då at /ft/ er belagt som <ft> i begge brev, men i DN XIII 55 finn me det ogso som <pt>. Morfofonemisk /gt/ er belagt i begge brev, og skrive ulikt, som <ct> i DN II 545 og som <ght> og <gt> i DN XIII 55. Morfofonemisk /gs/ er belagt i begge brev, og skrive både likt og ulikt, som <x> i DN II 545 og som <gx> og <x> i DN XIII 55.

4.4 Distribusjon av <f> og <v/u>

I framlyd blir /f/ alltid skriven som <f> i begge brev, i DN II 545 *fullu*, *fyrnemd*- (tre gonger i ulike kasus), *fyrste*, *firir* og *fyr*, i DN XIII 55 *frodoland*, *fulla* (to gonger i ulike kasus) *frælsa*, *forno*, *fivgura* (to gonger), *fyrta* (fyrsta), *firi* og *fyr*. Sameleis finn me alltid <f> etter vokal i DN II 545, *bref* (to gonger), *eftir* (fire gonger), *af* (to gonger), *hafde* (to gonger), *olaf* (to gonger), og med få unntak ogso i DN XIII, *bref* (to gonger), *hæfir* (tre gonger), *ifra*, *stafsstoda*, og *øfsta*. Unntaka er *breve* og talordet *alivpt*,³⁷ som nemnt ovanfor. Etter konsonant er det mykje meir vakling.

³⁵ Jf. diskusjonen om korvidt namn skal klassifiserast som ein eigen ordklasse (som i Christensen og Kousgård Sørensen 1972, s. 9 ff.), eller om dei er ei undergruppe av substantiv (som i *Norsk referansegrammatikk*, Faarlund m.fl. 1997), sjå m.a. Dalberg 1989, 2002, Bakken 2000a og b, 2002, Hagen 1998, Haslum 2002 og Pamp 1994.

³⁶ Sjå t.d. Bakken 1997b, 2001a og b.

³⁷ Egdalen tolkar dette som døme på austnordisk bryting y/i > ju (1994, s. 100).

I DN II 545 finn me <f> i *halfv/halfu*, i *erft* og *arf* og i patronymet *vlfs-son*. Derimot er det tilsvarande førenamnet (Ulf) skriva med <u> (tre gonger, *vluer/vlue*) og <v> (ein gong, *vlver*). I DN XIII 55 finn me <f> i *þiodolfs* og i *hvrfa nesi*, men <v> i *ervingium* og *ervin*.

4.5 Distribusjon av <u> og <v>

Som nemnt ovanfor blir <u> ofte erstatta av <v> i begge brev, både i framlyd (t.d. i DN II 545: *ymbode*, *vpborit*, *vp*, i DN XIII 55: *vpbort*, *ymbode*, *vttan*), innlyd (t.d. DN II 545: *sagv[m]*, DN XIII 55: *fvlla*, *svnar*, *millivm*) og utlyd (t.d. i DN II 545: *halfv* og i DN XIII 55: *tiv*, *minv*). Denne bruken ser ut til å vera mest vanleg i DN XIII 55, der er <v> for <u> svært utbreidd, og kanskje meir konsekvent.³⁸ I DN II 545 finn me t.d. både *halfu* og *halfv*, og i dette brevet finst det også døme på at <v> (også <v> av /f/, i *uluer*) blir erstatta av <u> i innlyd (*suie*, *sua*, *þui*).

4.6 Distribusjon av <æ>

Bokstaven <æ> er ikkje brukt i DN II 545,³⁹ medan han er svært vanleg i DN XIII 55: *ædr* (to gonger), *keætil* (også belagt som *ketil*), *gæra*, *ælivpt*, *hæra*, *æiriks*, *kænnest* (også belagt som *kennest*), *mædr*, *hæfir* (tre gonger), *sælt* og *frælsa*. (Men derimot etter min oppfatning ikkje i *setti*, sjå ovanfor i note 20).

4.7 Markering av konsonantlengd

I begge brev er dei lange konsonantane oftast dobbeltskrivne. I begge brev er det likevel døme på at at konsonantar som i normalisert skrift er lange, blir skrivne med berre ein bokstav. I DN II 545 finn me *kunuct*, *anare*, *þen* (to gonger), *vpboret*, *sanynde*, *incigli* og *fyr*, medan i DN XIII 55 står det *hæra*, *vpbort*, *ol*, *imilivm* (også belagt som *millivm*), *insigli* og *fyr*. I begge brev er det også døme på det motsette, at det me kjenner som korte konsonantar er dobbeltskrivne. I DN II 545 finn me *ollaf* og *arre*, i DN XIII 55 *vttan*.

³⁸ Egdalen seier at “<v> er konsekvent nytta for ‘u’ både initialt, i innlyd og i utlyd” (1994, s. 32). Men <u> er belagt i brevet, både i innlyd (*gudis*, *gunnare*) og utlyd (*leigu*, *nygu*, *ervingium*), og Egdalen har desse med <u> i si diplomatariske avskrift (1994, s. 12).

³⁹ Både i DN og hos Egdalen 1994 er det rett nok brukt i patronymet *sigvætsson*, sjå ovanfor.

4.8 Oppsummering av ortografien

Det er både likskapar og ulikskapar mellom dei to breva, og det er ogso mykje variasjon innanfor same brevet. Men ei samanlikning trekk for trekk styrkjer neppe hypotesen om at det kan vera same skrivaren. Særleg skrivemåten av konsonantsamband og distribusjonen av <æ> talar imot det.

5 Språkform

Som alt nemnt er det på ortografisk grunnlag me kan utleia noko om språkforma. Egdalen påviser eit “austnorsk skriftmønster” hjå skrivaren i DN II 545, av fylgjande grunnar: “<e> står for ‘a’ og ‘u’ i endestavingar og syner såleis reduksjon av trykklette fullvokalar, dessutan er det gjennomført progressiv j-omlyd: *bierner*” (1994, s. 29). Rett nok er <e> i flittig bruk for /a/ i endestavingar,⁴⁰ men det er berre eitt døme på <e> for /u/, i preteritum plural *hafde*. Egdalen diskuterer ikkje språkforma i DN XIII 55 i sin presentasjon av det brevet, bortsett frå at ho seier at det har vokalharmoni (1994, s. 32). (Meir om det nedanfor.)

5.1 Svarabhaktivokal

I DN II 545 er svarabhaktivokalen gjennomgåande skriven med <e>, *prester*, *kunuger*, *vluer* (tre gonger, og ein gong *vlue*), *brøder* og *nemder*, både i diplomatariet og hos Egdalen. Dessutan har både DN og Egdalen *gudes* (jf. Indrebø 1951, s. 119).⁴¹ Skilnaden på <e> og <a> er minimal i dette brevet (sjå ovanfor), og etter mi lesing står det *gudas*. Bokstaven er ikkje til å skilja frå vokalen i det etterfylgjande ordet *nad*. I brevet er det døme på omvende (hyperkorrekte) skrivemåtar i *handr band/e* (to gonger), noko som viser at det ikkje har vore nemnande kvalitetsskilnad på svarabhaktivokalen og endingsvokalen i genitiv.⁴²

⁴⁰ Skilnaden på <e> og <a> er liten (sjå ovanfor), so det er ogso i noko mon eit tolkings-spørsmål.

⁴¹ Termen er her brukt i samsvar med framstillinga hos Indrebø. Han kallar innskotsvokalen mellom /f/, /g/, /ð/ og genitiv-s for svarabhaktivokal (1951, s. 119). I nyare framstillingar blir svarabhaktivokal definert som vokalinnskot framfor /r/, /l/ og /n/ (Beito 1970, s. 67) eller berre framfor /r/ (Almenningen m.fl. 2002, s. 34).

⁴² Brevet har ogso skrivemåten *gudbrandr* i genitiv, men det kan ikkje reknast som hyperkorrekt (korrekt form er med -s).

I DN XIII 55 er svarabhaktivokalen markert med <a> (*aslakar*), <e> (*kvrvger*) og <i> (*gudis*, jf. Indrebø 1951, s. 119 og note 41). Omvend skrivemåte kan det vera i *vpbort* (normalisert form *uppborit*).

5.2 Vokalreduksjon

Både i diplomatariet og i Egdalens avskrift av DN II 545 er /a/ i endestavingar (og i komposita) attgjeven med <e> i dei fleste posisjonar: *þette* (to gonger), *gunnesson* (+ to gonger *gunnersson*), *sine* (to gonger), *neste*, *sievnde*, *suie*, *þeire* (to gonger), *bierner*, *mate*, *allen* (to gonger), *hander*, *nemden*, *fyrste*, *seineste*, *sanynde*). Dertil kjem to forekomstar av *þen* og ein av *þer* (Egdalen 1994, s. 147). I Egdalens avskrift (og i DN) finn me <a> berre i *h[ey]ra*, *gera*, *herra* og *dana*. Finlesing av originalen har overtydd meg om at endingsvokalen i det fyrste *þetta* ogso må lesast som <a>. Det kan ogso vera tvil på andre punkt, fordi skrivaren gjer so ubetydeleg skilnad på <e> og <a>, men det er påfallande mange døme på <e> for <a> i dette brevet. Endingane med <e> er alle etter lang rotstaving, men ikkje alle ord med lang rotstaving blir skrivne med <e> som endingsvokal. Ord med kort rotstaving (*gera* og *dana*) blir skrivne med endingsvokal <a>, men det er also ogso nokre døme på <a> etter lang rotstaving.

I DN XIII 55 er derimot <a>, med eitt unntak, på plass i alle endingar (og i komposita) der han tradisjonelt skal vera: *þetta* (to gonger), *høyra*, *sina*, *gæra*, *hæra*, *mina*, *fulla*, *frælsa*, *vttan*, *innan*, *fiygura* (to gonger), *stafsstoda*, *handabande*, *marretar*, *minnar*, *aslakar*, *fyrta* (fyrsta), *øfsta*, *svnar*, *borgar*, *iordena* og *asbiarnar*. Unntaket er i *siri* (i *siri simvñ*), som har fått <i> i staden for <a>.⁴³ Til gjengjeld skriv han ogso *loglagt* med <a>.

5.3 Vokalharmoni

Vokalharmoni blir no rekna som eit allment norsk fenomen, medan det tidlegare var rekna som norsk med unntak for sørvestlandsk (Hagland 2013, s. 621). Egdalen finn vokalharmoni i DN XIII 55 og “etter måten mange unntak frå reglane for vokalharmoni” i DN II 545 (1994, s. 120). Det siste er inga overdriving. Skrivaren av DN II 545 brukar nemleg ikkje <o> i endestavingar, berre <u>, og dermed blir det mykje “regel-

⁴³ Forma er belagd før 1350 i fleire brev frå Oslofjords-området (Seip 1931, s. 249). Seip forklarar det som “direkte overføring av vokalkvalitet i rotstavelsen til vokalen i den svake stavelsen” (same).

brot” på dette punktet. Derimot vekslar han mellom <e> og <i>, men det finst mange “avvik” i distribusjonen av dei. Han brukar alltid <i> etter <ei> (*einni, deigi*) og <i> (*rikis, incigli, firir*), bortsett frå i *endride*. Han brukar alltid <e> etter <o> (*norex, vmbode, bode, boret*) og etter <a> (*arne, sunnudagen, are* to gonger, *anare, hafde* tre gonger, *gudbrande* to gonger, *handrbande* to gonger, *bande*), bortsett frå i *badir*. Og so brukar han konsekvent <i> etter <e> (*sendir, eftir* fire gonger, *kendis* to gonger, *seldi, bedi, segir*). Med so mange unntak er det vanskeleg å seia at det er vokalharmoni.

Skrivaren i DN XIII 55 har noko meir regelrett veksling i endevokalane. Han brukar både <o> og <v>, og vekslinga mellom dei stemmer med vokalharmoniske reglar, bortsett frå i *mino* (men *minv* er ogso belagt). Når det gjeld vekslinga mellom <i> og <e>, skriv han ogso rimeleg konsekvent, med <i> etter <i> (*kvinnight, rikis, insigli, firi*) og <e> etter <o> (*norex, vmbode*) og etter <a> (*are* to gonger, *gunnare, handabande*). Men etter <e/æ> vekslar han, han har <e> i *sender, kænness* (to gonger) og *breve*, men <i> i *Keatil* (to gonger), *hæfir* (tre gonger), *legit, nesi, setti, degi* og *segir*. Ogso her er det altso overvekt for <i> etter <e>, sjølv om fleire av forekomstane kan forklarast med føregåande palatal konsonant (jf. Seip 1931, s. 249).

5.4 Manglande u-omlyd

Når ein skal gjera seg opp ei meining om språkform, er (yngre) u-omlyd eit viktig trekk i diskusjonen. Egaldalen ser bort frå uttrykket “ollum monnum” i sin gjennomgang av yngre u-omlyd i trykksterk stilling, fordi “denne formuleringa gjekk i arv frå skrivar til skrivar, utan at eventuelle talemåls eller skriftmålsendingar fekk verka inn på skrivemåten” (1994, s. 78). Det interessante er andre mogelege forekomstar av yngre u-omlyd, om der er ein påviseleg skilnad mellom dei to skriftstykkka. I DN II 545 finn me ikkje døme på yngre u-omlyd anna enn det i faste uttrykket “ollum monnum”. Dei andre stadene der ein kunne ha venta seg omlydsformer, er det utjamna former med <a>: *eyestadum* (to gonger), *agdum*,⁴⁴ *halfo/halfu* (jf. Egaldalen 1994, s. 79). I tillegg finn me i brevet forma *hafde* i tredje person plural. Ogso dette trekket er med og underbyggjer Egaldalens konklusjon om at “Tvillaustr austnorsk skriftmønster må det vera i 2 brev” (1994, s.177), og det eine av dei to er just DN II 545, Øyestad 1396.

⁴⁴ “Utjammingsformer i heimlege stadnamn kan tyda på at vi her har å gjera med ei lokal utjamning av /a/ innan enkelte paradigme og at urunda former er i ferd med å slå gjennom i dialektane” (Egaldalen 1994, s. 80).

I DN XIII 55 finn me forma *oll-* ogso utanfor opningsformelen, nemleg i *ollom þm lunnendom* og i *ol þar imilivm* (jf. Egdalen 1994, s. 79). Men dette er ogso vanlege formlar i dokument av denne typen, og dermed kan ikkje desse forekomstane bli tillagde særleg stor vekt. Det er ikkje andre stader i dette brevet der ein skulle venta å finna u-omlydsproduktet.

5.4 Oppsummering av språklege trekk

Det er variasjonar og inkonsekvensar i begge brev, men ei samanlikning trekk for trekk peikar i kvar sin retning. I DN II 545 er det tydeleg vokalreduksjon, men ikkje i DN XIII 55. Til gjengjeld har dette brevet mykje tydelegare vokalharmoni, noko det knapt kan seiast å vera i DN II 545. Dei sprikande trekka talar imot at dei to breva har same opphavsmann.

6 Underliggjande premisser for skrivarattribusjon

I sin artikkel om norsk eller islandsk skrivar i mellomalderhandskrift har Rune Kyrkjebø sett opp ei systematisk liste over kriteria og premisser i heimfestingsdiskusjonar (2003, s. 30 ff.). Ogso når det gjeld originalbrev, er det underliggjande premisser som styrer våre hypotesar om moglege skrivarar, og den viktigaste er kanskje den om presten som den mest sannsynlege skriftprodusenten. “Ofte har nok prester skrevet brevene, selv om de ikke nevnes blant utstederne” (Grøtvedt 1954b, s. 57). Pettersen slår fast at “Brev der en sokneprest er utsteder eller medutsteder, vil vi i regelen trygt kunne regne som egenhendige” (Pettersen 1975, s. 64),⁴⁵ og etter den regelen må DN II 545 tilskrivast Simen prest. Når breva ikkje kan førast til same hand, blir konsekvensen av det at DN XIII 55 må setjast opp som særskild hand.

Eit anna kriterium, som Vågslid tydeleg brukar, er “å føre sistemann blant utstederne opp som skriver” (jf. Bakken 1997a, s. 4), eller sistemann av fleire skriftlærde utstedarar som skrivar: “Det er evlaust ein av dei tri

⁴⁵ Unntak finst, som før sagt. Lyngdalspresten Håvard Jonsson står som utstedar av både DN XVIII 32 frå 1388 og DN VII 323 frå 1390, som er skrivne med ulike hender. Vågslid tilskriv Håvard Jonsson det fyrste (1989, s. 570) og set opp det andre som “særskild hand” (1989, s. 587), men i og for seg kan det vel like gjerne vera omvendt.

fyrste utsendararne som hev skrivi brevet,⁴⁶ og det er vel helst Fjallar Navarson som er nemnd sist av dei tri” (Vågslid 1989, s. 499). Men Vågslid er ikkje konsistent på dette punktet, for han attribuerer ogso ut frå den motsette regelen: “Det er tydeleg Gudtorm Torsteinson som hev skrivi brev a-c, av di han er medseglar i a og fyrste utsendar⁴⁷ i b og c” (Vågslid 1989, s. 429), og “Det er vel helst fyrste utsendar som hev skrivi brevet” (1989, s. 508). Det må tilleggjast at i det siste høvet er “fyrste utsendar” den einaste geistlege av dei fire, og når det gjeld dei tre breva Gudtorm Torsteinsson er involvert i, so er han den einaste geistlege i b og c. Kristin Bakken kritiserer Vågslid, med full rett, for å ikkje gjera greie for kva kriteria han legg til grunn (jf. Bakken 1997a, s. 4), men regelen om presten som skrivar har tydeleg “forkøyrerrett” framfor andre reglar hos Vågslid, og rekkjefylgja i hans regelverk ser ut til å vera nokolunde slik:

1. Er det ein prest mellom utstedarane, har han skrive brevet (sjå t.d. Vågslid 1989, s. 418, 509, 626, 656).
2. Den sist nemnde av fleire utstedarar har skrive brevet (sjå t.d. Vågslid 1989, s. 98), om då ikkje den eine av dei er prest. I so fall gjeld regel 1 (t.d. Vågslid 1989, s. 418, 626, 656).
3. Er det fleire prestar mellom utstedarane, har den sist nemnde av dei skrive brevet (sjå t.d. Vågslid 1989, s. 499).
4. Er ein prest nemnd i brevet, utan å vera nemnd mellom utstedarane, har han skrive brevet (sjå t.d. Vågslid 1989, s. 408).
5. Står same presten som utstedar av to brev med ulike hender, blir det fyrste tilskrive presten, det neste sett opp som “serskild hand” (sjå t.d. Vågslid 1989, s. 570 og 587).
6. Står berre ein mann som utstedar, har han skrive brevet (sjå t.d. Vågslid 1989, s. 445).

Det fyrste kriteriet gjer presten Simon Sigvatsson til skrivar av DN II 545. Etter det fjerde kriteriet skulle innseglaeren, sira Simon, vera den mest sannsynlege skrivaren av DN XIII 55. Eg har ikkje tenkt å “anfekta” Vågslid og andre gode menns syn på presten som “hovud-mistenkt”, standpunktet verkar rimeleg og fornuftig. Det blir ogso underbygd av slike tilfelle som DN XV 21, 1358, Frøysland, der Gro Schimmelpfennig har påvist at skrivaren er presten Jon Torkjellson, sjølv om han ikkje ein gong er nemnd i brevet (1985, s. 24). Derimot saknar ein ei grunngjeving

⁴⁶ Fire menn står saman som utstedarar av DN IV 510, 1378, og dei tre fyrste er titulerte som geistlege.

⁴⁷ Mi understreking.

for at sistemann av fleire utstedarar skal vera den mest sannsynlege penneknekten når der er fleire å velja mellom. Det er ikkje mykje i vegen for at det likso godt kan vera den fyrste av fleire (jf. Vågslid 1989, s. 508).

7 Konklusjon og avslutning

Sidan det oftast var prestane som skreiv, var det rimeleg å rekna med at Sira Simon, som er nemnd i begge brev, hadde skrive begge to. Derfor var det naudturveleg å undersøkje om dei to breva kan førast saman under ei hand. Ulikskapane gjer at ein ikkje kan hevda at dei to omtalte breva er skrivne av same hand. Rune Kyrkjebø seier at paleografien må ha prioritet framfor ortografien i avskrifter (2003, s. 22f.). Men i dette tilfellet er det to originaldiplom, då har ikkje skrivaren hatt eit forelegg å sjå etter, det er hans eiga “norm” som kjem fram i dokumentet. I dette tilfellet er det både likskapar og ulikskapar i paleografien, og ulikskapane er ikkje større enn at ein likevel kunne ha argumentert for same hand, særleg på grunnlag av likskapen i frekvente bokstavar og frekvente småord. Men ortografien og dei språklege særdraga me kan lesa ut av han, hamnar i den andre vektskåla, og etter ei samla vurdering må konklusjonen bli at det er ikkje same hand. Derimot er det framleis grunn til å tru at den nemnde presten Simon er same person.

Om ein godtek Vågslids påstand om at sira Simon har skrive DN II 545, noko det er rimeleg å gjera, fordi han er den einaste presten av dei tre utstedarane, og dermed den presumptivt mest skriveføre, blir spørsmålet kven som skreiv DN XIII 55? Dersom me ikkje hadde hatt kjennskap til DN II 545, hadde me svart Simon prest, etter regel nummer 4 (sjå ovanfor) om at når ein prest er involvert i eit brev, er det han som har skrive det. Men når me no har funne ut at det ikkje stemmer, blir DN XIII 55 eit motargument mot tesen om at det alltid var presten som førde pennen. Om me skal ta ordlyden i brevet for pålydande, må skrivaren vera Kjetil Aslaksson. Han står som eineutstedar, og etter regel 6 ovanfor er det han som har skrive brevet.⁴⁸

⁴⁸ Korkje Kjetil eller faren, Aslak, som har teke imot betalinga, ser ut til å vera nemnde andre stader i Agder-materialet. Men den andre parten i handelen, kjøparen Gunnar Torgilsson, møter me att seinare. Han kjøper andre halvta av Espeland i 1418 (DN IV 807, 1418, Holt), og han er nemnd i oppgjeret etter den store elgtretta i Froland som enda med drap (DN II 694, 1427, Froland). Der er han omtalt som “Gunnar fader hans Haluards”. Den uheldige elgjegeren Halvard bøter 20 månadsmatsbol i Espeland i den saka, og det er truleg ei medverkande årsak til at breva er bevarte til denne dag.

Litteraturliste⁴⁹

- Almenningen, O. m. fl. (2002): *Språk og samfunn gjennom tusen år. Ei språkhistorie*, Universitetsforlaget, Oslo–Bergen.
- Bakken, K. (1997a): “Gunnleik Ormsson – en skriver og hans norm”. *Maal og Minne* 1997 (1), s. 1–37.
- (1997b): “Form and meaning. The basis for name-specific phonological development”. R. L. Pitkänen og K. Mallat (red.): *You name it: perspectives on onomastic research*, Studia Fennica Linguistica 7, Finnish Literature Society, Helsinki, s. 21–31.
- (2000a): “Teori i navneforskningen”. B. Sandnes m.fl. (red.): *Oluf Rygh. Rapport fra et symposium på Stiklestad 13.-15. mai 1999*, NORNA-rapporter 70B, NORNA-förlaget, Uppsala, s. 11–25.
- (2000b): “Personnavnforskning og stedsnavnforskning – to ulike disipliner?”. K. Bakken og Å. Wetås (red.): *Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking. Blindern 11. –12. mai 2000. Namn gjennom 2000 år - namn i 2000 år*, Seksjon for namnegransking, Universitetet i Oslo, Oslo, s. 137–157.
- (2001a): “Fonologisk endring i personnavn og dialekt. En komparativ analyse av materiale fra Fyresdal i Telemark”. G. Harling-Kranck (red.): *Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen, Tavastehus 13–17 juni 1998*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, s. 20–36.
- (2001b): “Patterns of Restitution of Sound Change”. H. Andersen (red.): *Actualization. Linguistic Change in Progress*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, s. 59–79.
- (2002): “Navnestatus og bestemthetskategori”. T. Ainiala og P. Slotte (red.): *Avgränsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugenionde symposium på Svidja 20–22 april 2001*, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, s. 20–37.
- Beito, O. T. (1970): *Nynorsk grammatikk. Lyd- og ordlære*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Benediktsson (1965): Sjá Hreinn Benediktsson.
- Blom, G. A. (1992): “Melding av Vågslid 1989”. *Historisk tidsskrift* 71, s. 448–459.
- Brøndum-Nielsen, J. (1943): “Indledning”. *Nordisk Kultur XXVIII: Palæografi A. Danmark og Sverige*, J. H. Schultz a/s, København, s. 1–34.
- Bull, F. (1960): *Norges litteratur fra februarrevolusjonen til første verdenskrig = Norsk litteraturhistorie* (red.: F. Bull m.fl.), b. 4:1, ny utg. 1955–1963, Aschehoug, Oslo.
- Christensen, V.: Sjä Dalberg Christensen, Vibeke.
- Dalberg Christensen, V. og Kousgård Sørensen, J. (1972): *Stednavneforskning I*, Universitetsforlaget i København i kommission hos Gyldendal, København.

⁴⁹ Dei uprenta hovudoppgåvene det blir vist til, kan lånast på fleire universitetsbibliotek (sjå <http://www.bibsys.no/norsk/>).

- Dalberg, V. (1989): "Afgrensingsproblemer i navneforskningen". *Danske studier* 84. bind, syvende række 12. bind (Universitets-Jubilæets danske Samfund nr. 511), København, s. 34–46.
- (2002): "De propriae særtræk – et diskussionsindlæg". T. Ainiala og P. Slotte (red.): *Avgrænsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugenionde symposium på Svidja 20-22 april 2001*, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, s. 9–20.
- Diplomatarium Norvegicum* - nettversjonen: <http://www.dokpro.uio.no>
- Diplomatarium Norvegicum : Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen, 1–22, 1847–1995*, Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt, Riksarkivet, Christiania – Oslo.
- Egdalen, S. W. (1994): *Lydverket i Aust-Agder-diplom 1348–1457, hovedoppgåve i nordisk*, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Frøyset, I. (1957): "Målføre". K. Helland-Hansen (red.): *Torridal sorenskriveri. Et fellesbind for Tveit – Randesund – Randesund – Oddernes – Vennesla – Øvrebo – Hægeland – Greipstad – Søgne*, Kristiansand kommune, Kristiansand, s. 285–327.
- Faarlund, J. T. m.fl. (1997): *Norsk referansegrammatikk*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Gilje, N. og Grimen, H. (1993): *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Grøtvedt, P. N. (1954): *Skriftspråkstradisjonene ved Halvardskirken og Maria-kirken i Oslo 1350–1450. Skrifter. Det Norske videnskaps-akademi i Oslo. / 2 Historisk-filosofisk klasse - (bind-/heftenr. 1954, no 3)*, Oslo.
- Gunneng, H. (1992): "Ductus och skrivarhänder". J. Carlquist (red.): *Föreläsningar i medeltidsfilologi*, Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet MINS 38, s. 19–29.
- Hagen, J. E. (1998): "Litt om proprium som grammatisk kategori i norsk". G. Akselberg og J. Bondevik (red.): *Ord etter ord. Heidersskrift til Oddvar Nes 27. desember 1998*, Norsk bokreidingslag, Bergen, s. 115–124.
- Hagland, J. R. (2013): "Gammallislandsk og gammalnorsk språk". O. E. Haugen (red.): *Handbok i norrøn filologi*, andre utgåve, Fagbokforlaget, Bergen, s. 600–640.
- Halveg, J. (1988): *Paleografien, ortografien og trekk ved fonologien i AM 61a 4°*, hovedoppgåve ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Haslum, V. (2002): "Om avgrensning av stedsnavns-kategorier og teori". T. Ainiala og P. Slotte (red.): *Avgrænsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s tjugenionde symposium på Svidja 20-22 april 2001*, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors, s. 124–149.
- (2004): "Blöte konsonanter". *Maal og Minne* 2004 (2), s. 148–161.
- Hreinn Benediktsson (1965): *Early Icelandic Script as illustrated in Vernacular Texts from the Twelfth and Thirteenth Centuries*, The Manuscript Institute of Iceland, Reykjavík.

- Hægstad, M. (1915): *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 1. Rygia-maal*, Videnskaps-selskabets skrifter. II, Hist.-filos. klasse; 1915:3, Videnskabselskapet i Kristiania, Kristiania.
- (1916): *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 2. Indre sudvestlandsk. Færøymaal. Islandske. Fyrste bolken*, Videnskaps-selskabets skrifter. II, Hist.-filos. klasse; 1916:4, Videnskabselskapet i Kristiania, Kristiania.
- Indrebø, G. (1951): *Norsk målsoga*, John Grieg A/s, Bergen.
- Jansson, S. (1944): "Svensk paleografi". *Nordisk Kultur XXVIII: Paleografi A. Danmark og Sverige*, J. H. Schultz a/s, København, s. 88–135.
- Kousgård Sørensen, J. (1972): Sjø Dalberg Christensen, V.
- Kroman, E. (1944): "Dansk Palæografi". *Nordisk Kultur XXVIII: Paleografi A. Danmark og Sverige*, J. H. Schultz a/s, København, s. 36–81.
- (1982): "Abbreviaturer". *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder 1*, Rosenkilde & Bagger, København, sp. 5–7.
- (1982): "Tironiske noter". *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder 18*, Rosenkilde & Bagger, København, sp. 391–392.
- Kyrkjebø, R. (2003): "Norsk eller islandsk skrivar i mellomalderhandskrift – ei kritisk vurdering av bruken av språklege kriterium ved heimfesting". *Nordica Bergensia 29*, Bergen, s. 15–37.
- Pamp, B. (1994): "Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen". Kristinn Jóhannesson m.fl. (red.): *Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4-6 december 1991*, NORNA-rapporter 56, NORNA-förlaget, Uppsala, s. 49–59.
- Pettersen, E. (1975): *Språkbryting i Vest-Norge 1450-1550*, Universitetsforlaget, Bergen–Oslo–Tromsø.
- (1990): "Om studiet av diplomer". *Eigenproduksjon 36*, Bergen, s. 1–11.
- Schimmelpfennig, G. (1986): *Lydverket i Vest-Agder-diplomer fra før 1450*, hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Seip, D. A. (1931): *Norsk språkhistorie til omkring 1370*, Aschehoug, Oslo.
- (1954): *Paleografi. B. Norge og Island. Nordisk Kultur XXVIII: B*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- (1961): "Noen sørlandske dialektformer i historisk lys". *Årsskrift for Agder historielag*, s. 3–37.
- Svellingen, R. (1999): *Abbreviaturar og abbreviaturbruk i norske mellomalderhandskrifter, hovudfagsavhandling*, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Svensson, L. (1974): *Nordisk paleografi*. Studentlitteratur, Lund.
- Vågsli, E. (1930): *Norske logmannsbrev frå millomalderen. Ei skrifthistorisk etterrøking av logmannsbrev frå Oslo, Uppland, Skien, Tunsberg, Borgarting og Bohuslän*, Det Norske videnskaps-akademi i Oslo, Oslo.
- 1988: *Norderlenske fyrenamn*, Skjæveland, Eidsvoll.
- 1989: *Norske skrivarar i millomalderen*, i kommisjon ved Universitetsforlaget, Oslo.